

Нова зграда библиотеке манастира Хиландара

Пројектовање и реализација

СЛОБОДАН М. НЕНАДОВИЋ

Увод

После два и по столећа Хиландар је добио нову зграду библиотеке. Она више није ни сан, ни машта многих генерација манастирског братства, многих ходочасника и поштовалаца великог споменика српске средњовековне архитектуре и државе, као и многих стручних и научних радника, који су проучавали његово велико културно благо, смештено у провизорно адаптираним зградама.

Грађење сваког објекта у Хиландару пратили су увек велики напори, почев од грађења прве

Немањине цркве. Ни грађење нове хиландарске библиотеке није прошло без разних тешкоћа, сличних онима са којима се и Немања борио. И као крајњи резултат свих напора свих који су били за њено грађење, као и оних који су били против, стоји данас у манастиру нова зграда библиотеке, сигурна од пожара, а надамо се и од земљотреса.

Хиландар је столећима гајио леп обичај да скоро сваку грађевину обележи именом ктитора и годином њеног подизања. Узиђујући ове податке у њихове зидове, оставио нам је драгоцен документу помоћу којих можемо да

Сл. 1. Општи изглед манастира Хиландара. Стрелица показује изабрано место за нову зграду библиотеке између пирга св. Саве и звонаре, а источно од цркве краља Милутина

Fig. 1. Vue générale du monastère Chilandar. La flèche indique l'emplacement destiné à recevoir le nouvel édifice de la bibliothèque: il est situé entre la tour de saint Sava et le clocher, à l'est de l'église bâtie par le roi Milutin

пратимо многе промене које су се током векова одигравале на њему. Такав податак манастир је узигао и у нову библиотеку: само годину њеног грађења; све остало као да је хтео да преда забраву.

Међутим, иако су ови подаци драгоцени, они нису и довољни да нам кажу све оно што је пратило грађење једног објекта. Зато смо сматрали да је сада већ време да те податке прибележимо, да остану за његову историју, јер и та библиотека постаје данас историјским објектом манастира Хиландара.

Грађење нових објеката у историјским целинама увек је врло тежак и одговоран задатак. Према нашим савременим схватањима то треба избегавати ако је могуће. Али ако су околности такве да је грађење неизбежно, онда нов објект мора да буде подређен и својом величином, и својом архитектуром, материјалом, па чак и бојом целини и нипошто не сме да је нарушава. Тако су мислили сви они који су посредно и непосредно учествовали у процесу пројектовања нове зграде библиотеке. Многе генерације можда ће се ипак питати зашто су неке ствари урађене овако како јесу, а зашто не друкчије, можда и боље? У овим редовима наћи ће одговоре на сва та питања.

Године 1722. догодио се велики пожар у манастиру Хиландару. Том приликом изгореле су све зграде на јужној страни, од пирга св. Саве па све до пирга св. Ђорђа.¹ Међу тим изгорелим зградама била је и манастирска библиотека. Она се налазила између пирга св. Саве и звонаре, са источне стране цркве Краља Милутина. Док су све грађевине изгореле у том пожару између звонаре и пирга св. Ђорђа у више махова обнављане, па су нам се до данас сачувале, од зграде библиотеке није се ништа сачувало над земљом. Њени зидови су били порушени, а на месту на коме се налазила била је 1902. године сазидана мала зграда, у стилу тадашње градске оријенталне архитектуре, која је имала приземље и спрат. Она је служила манастиру као занатска радионица, утлавном кројачница, а до ње је саграђена и мања приземна зграда, која је служила као просфора. Најзад, између просфоре и звонаре саграђена је и једна мања шупа, у којој је чуван огрев за просфору.

О дворишном изгледу приземља и првог спрата старе манастирске библиотеке имамо данас доста података и можемо скоро тачно да реконструишемо доњи део те грађевине. Немогуће је тачно одредити њено простирање, па чак приближно и њену висину. Највећи број података на којима се данас заснивају претпоставке о архитектури старе хиландарске библиотеке прикупљен је баш у време грађења њене нове зграде. При одлучивању о подизању нове би-

блиотеке, као и у току њеног пројектовања, о тим подацима се није знало ништа. То је и био разлог што се изградња нове зграде није могла ничим везивати за стару, нити се могло помишљати на рестаурацију или реконструкцију архитектуре старе библиотеке. Једино чиме су ове две зграде међусобно везане јесте место и величина: нове зграда библиотеке, сем што је подигнута на старом месту, стицајем околности и због особености тога места има и висину која одговара старој згради. Да смо пре пројектовања нове зграде имали податке о старој са којима данас располажемо, сасвим је извесно да би пројект нове зграде својом архитектуром био много ближи архитектури старе зграде (сл. 1 и 2).²

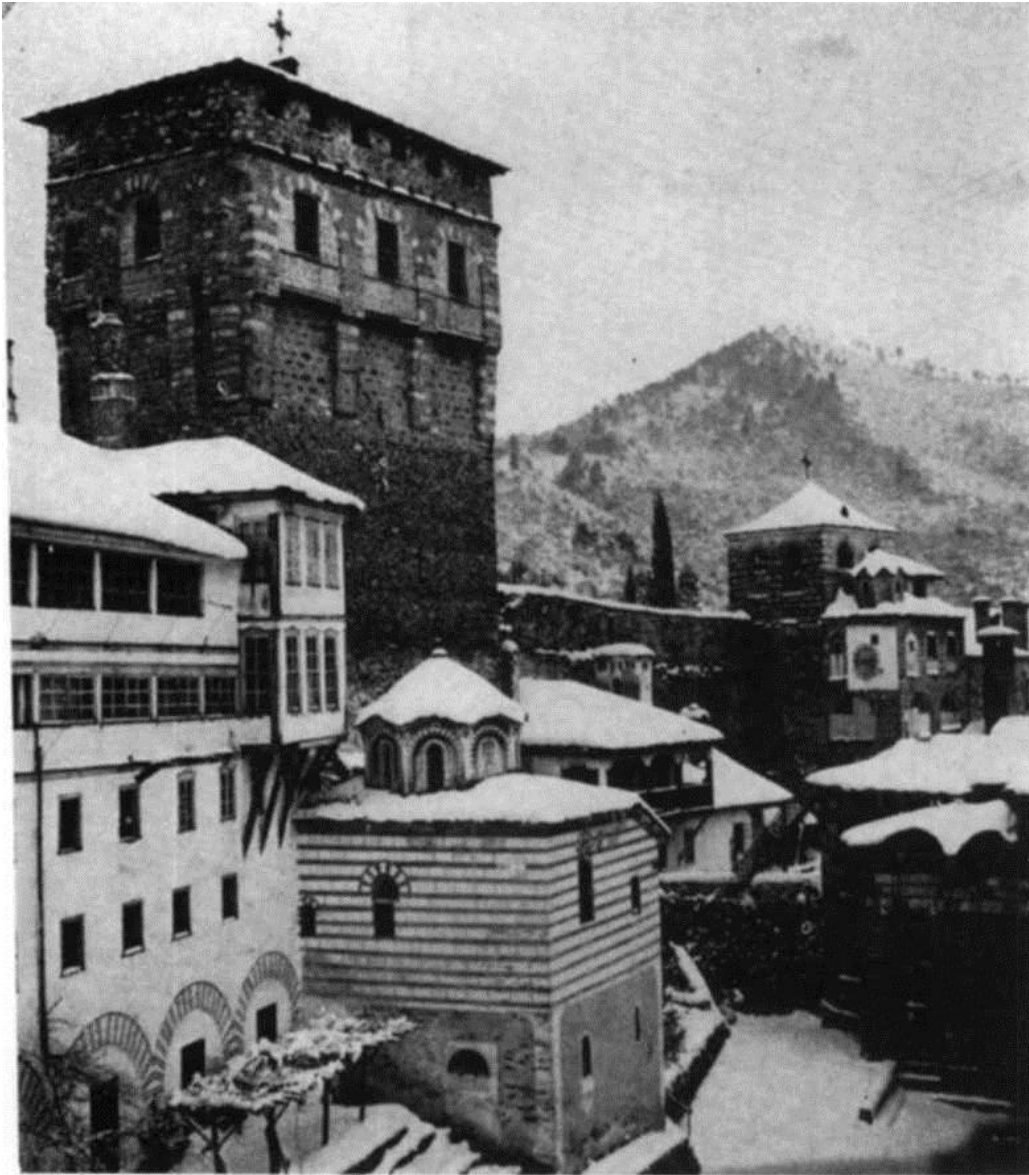
Шта је све изгорело у старој библиотеци у томе пожару 1722. године, вероватно се неће никада сазнати. Али од тог времена манастир није више имао зграду библиотеке. Он је за чување својих највећих историјскоуметничких драгоцености користио све до најскоријих дана разне друге објекте, који су били мање или више погодни за ту сврху. То су били, на првом месту, сама црква Краља Милутина, затим црква Св. Арханђела, пирг св. Ђорђа, одељење са ризницом на спрату изнад трема старе трпезарије и одељење поред епитропије и испод ње.

Многе генерације манастирског братства осећале су велику потребу за коначним решењем овог крајње озбиљног проблема, јер је над њима стално лебдела, као мора, опасност од новог пожара, у коме би могле да нестану њихове највеће светиње, тако брижљиво чуване током векова. Сваке године дешавало се да изгори по један или више манастира у Светој Гори. Сам Хиландар је у неколико махова за последње три деценије за мало мимоишла та катастрофа. Због тога су сви манастири Свете Горе последњих деценија предузимали врло озбиљне мере да сачувају своје велико историјско и уметничко културно благо. Пажљиво су одабирали грађевине сигурне од пожара и удаљене од места његовог могућег избијања, као што су фандарици и келије за становање. То су били обично камени пиргови. Овај проблем у Светој Гори постао је врло акутан пре две деценије, па је и манастир Хиландар почео да чини напоре да се он реши.

Управа манастира Хиландара, сабор старца, осетила је одмах да то питање није једноставно, да је сложено и доста тешко. Зато се о њему много говорило, најпре на саборским седницама, затим са свим одговорним управ-

¹ Љ Стојановић: *Стари српски записи и натписи*, V, 7541, 7542; II, 2414 (2415).

² С. М. Ненадовић: *Хиландарски конаци у јужној мали пре и после пожара 1722. године*, Хиландарски зборник бр. 5 (у штампи).

Сл. 2. Део манастира Хиландара на коме се види ситуација између пирга св. Саве и звонаре пре рушења зграда кројачнице и просфоре. Снимак Д. Кажича из јануара 1960. год.

Fig. 2. Vue partielle du monastère Chilandar. Bâtiments qui abritaient l'atelier de couture et la boulangerie et qui, situés entre la tour de saint Sava et le clocher, ont été démolis pour céder la place à la bibliothèque. (Photo D. Kažić, janvier 1960).

ним стручним службама у Солуну и Атини, преко њихових стручњака који су долазили у инспекцију у Хиландар, као и са високим стручњацима из наше земље који су посећивали Хиландар као обични туристи или као чланови разних научних експедиција.

Проблем се, углавном, сводио у првој фази на питање: треба ли адаптирати неку од манастирских грађевина за библиотеку или треба градити нову зграду? У тој првој фази разматрања овог проблема као да је део манастирског братства и стручњака — грчких и наших — који су више нагињали адаптацији неке грађевине превагнуо са својим разлозима, па су се увелико разматрале две могућности: адантација манастирске житнице и пирга св. Саве. Адаптација житнице за библиотеку скинута је доста брзо са дневног реда из два разлога: први је, тај што је манастиру била потребна житница, па би у том случају морао за њу да тражи друго место или да гради нову; други је што се она налазила у делу манастира који је најмање изолован од пожара, то јест испод келија за становање монаха, манастирске управе и гостинских соба.

Са идејом да се пирг. св. Саве адаптира у библиотеку отишло се мало даље. У Савезном институту за заштиту споменика културе расписан је чак интерни конкурс.³ Међутим, иако је решење др В. Кораћа комисија прихватила као најбоље, оно, ни друга решења из конкурсног материјала нису реализована. И то је остао један неуспео покушај да се Хиландару помогне у решавању овог проблема.

Конечно је управа манастира Хиландара, после консултације са грчким и нашим струч-

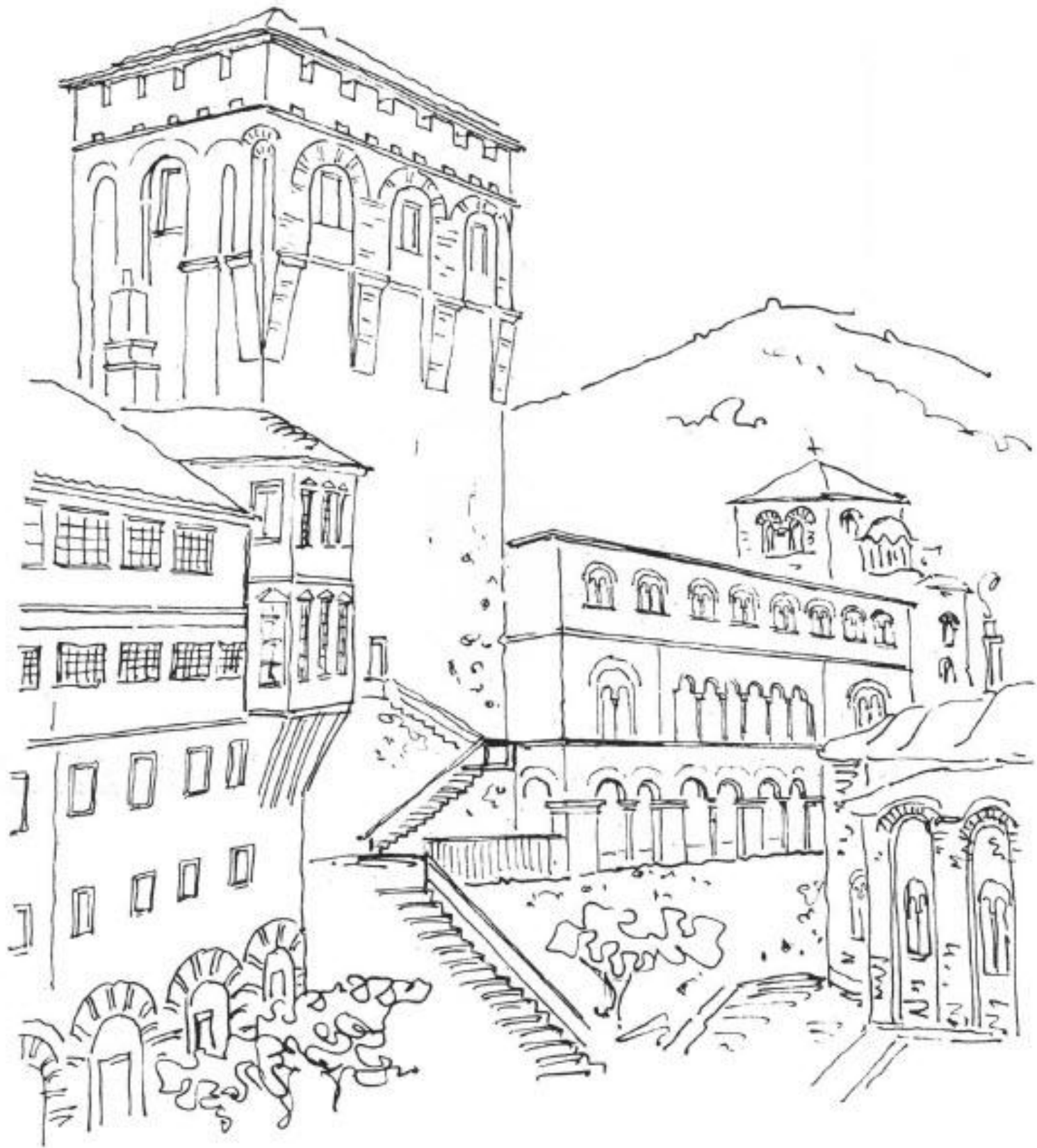
њацима, одлучила 1963. године да се подигне нова зграда за библиотеку на месту на коме се и некада налазила: између пирга св. Саве и звонаре.⁴

Израда пројекта

После одлуке да се подигне нова зграда, манастир је донео и другу: да се одмах почне са оним што је основно, тј. са припремом пројекта. У том циљу обратио се мени да направим што пре „барем снимак за показивање“, да би се обавестила јавност и да би се прикупили прилози за изградњу библиотеке. О овом свом кораку он је обавестио и друге личности са којима је контактирао по овом питању. Као стручњак, а знајући процедуре рада код нас и у Грчкој, које се битно разликују, као и велику заинтересованост наших службених установа за судбину Хиландара, ступио сам у контакте с њима. Замолио сам да манастир реши нека основна питања, која су се односила на стари обимни манастирски зид између пирга св. Саве и звонаре и на стил будуће грађевине. Манастир је о томе заузео следећи став:

³ На конкурс су позвани и у њему учествовали: арх. Б. Чипан из Скопља, а из Београда: арх. др В. Кораћ, арх. др Б. Вуловић, арх. И. Здравковић и арх. др С. Ненадовић. Као најбоље комисија је оценила решење арх. др В. Кораћа. Комисију су сачињавали професори А. Дероко, Ђ. Бошковић, В. Ђурић, В. Мађарић.

⁴ У овој консултацији учествовали су из Грчке: г. г. Стикас, Политис и Михаилидис, а са наше стране: В. Мађарић, М. Вуњак, Ђ. Бошковић и В. Ђурић. То је било маја 1963. године,

Сл. 3. Идејна перспективна скица дела манастира Хиландара са укомпонованом новом зградом библиотеке по скици са сл. 11.

Fig. 3. Projet sommaire de construction représentant en perspective la partie du monastère Chilandar où l'édifice de la nouvelle bibliothèque a été intégré suivant le projet de la figure 11

1. стари манастирски зид не сме се рушити и има да остане онакав какав је;

2. нова зграда треба да буде у стилу старе архитектуре, како би одговарала осталим грађевинама, а никако модерна, да се не би издвајала од осталих;

3. да зграда има приземље и два спрата; у приземљу према цркви да буду стубови са тремом, ради пролаза од звонаре према цркви Св. арханђела.⁵

На основу ових добијених услова направљен је предлог програма за израду пројекта. Предлог је поднесен образованој комисији, она га је усвојила и на основу њега развијао се даљи рад на формирању пројекта библиотеке.⁶

Програм је предвиђао следеће:

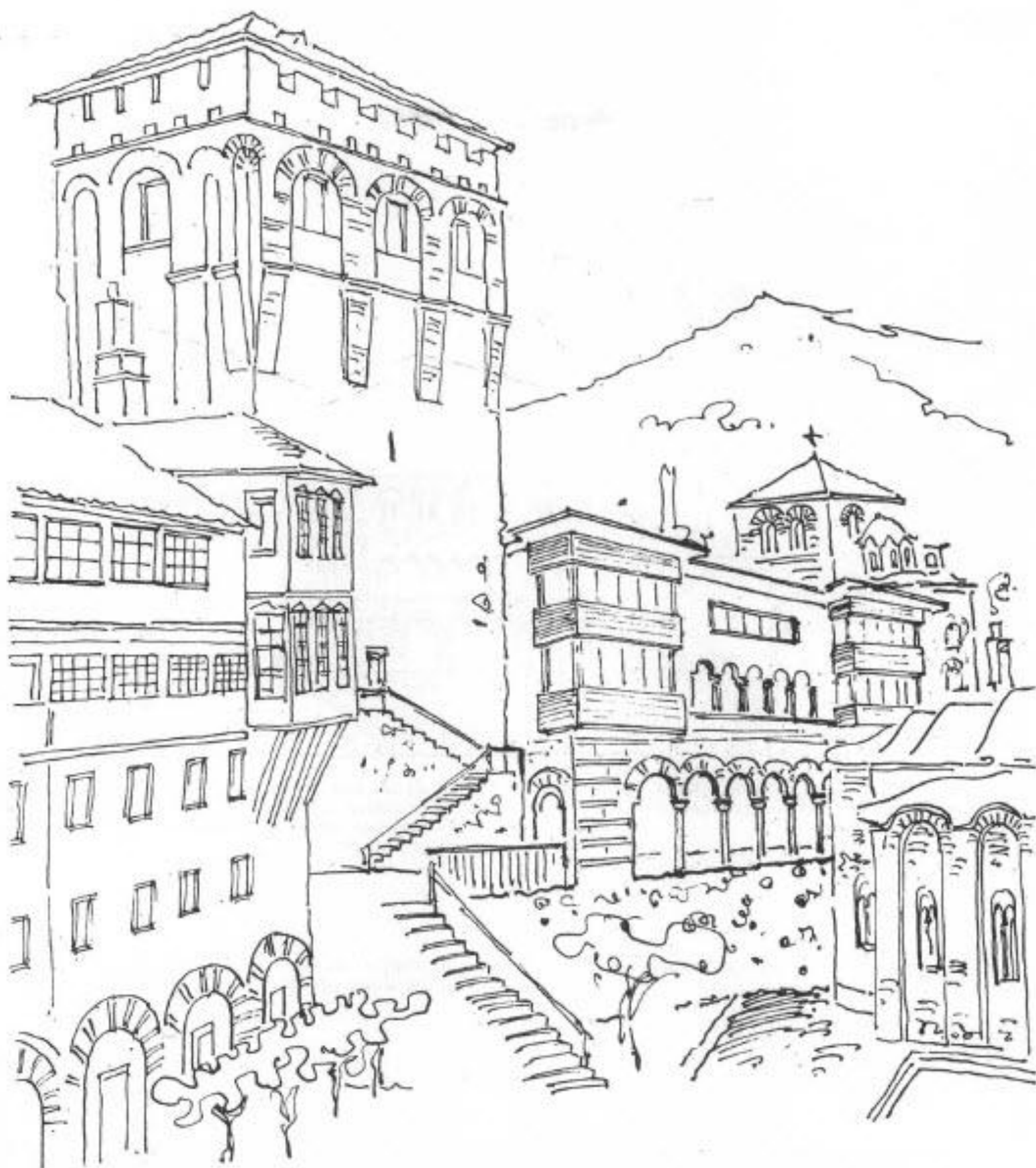
I Општи услови

1. Зграда се подиже на месту где се некада налазила библиотека, између пирга св. Саве и звонаре. Ту се данас налази зграда просфоре и једна шупа. Обе зграде се руше и цео простор може се користити за нов објект.

2. Оградни зид од ломљеног камена, који са спољне стране ограничава место за грађење, стари је зид и не сме да се руши. Такође се

⁵ Та одлука донесена је тек децембра 1963. године.

⁶ Програм је израђен и поднесен комисији 13. II 1964. године.

Сл. 4. Идејна перспективна скица дела манастира Хиландара са укомпонованом новом зградом библиотеке по једној варијантној скици

Fig. 4. Projet sommaire représentant en perspective la partie du monastère Chilandar où le nouvel édifice de la bibliothèque a été intégré suivant une autre variante du projet.

мора задржати и подзид, који се налази са западне стране, према цркви до апсиде.

3.Зграда не сме да се наслања непосредно на пирг. св. Саве, нити на звонару, већ мора да буде најмање 2,0 m одвојена од оба објекта.

4.Зграда треба да буде пројектована од материјала отпорних на пожар и влагу. То се односи како на зидове, тако и на кров и кровну конструкцију. С обзиром да је овај терен подложен честим земљотресима, треба користити армирани бетонски скелетни систем, као и друга средства погодна против земљотреса.

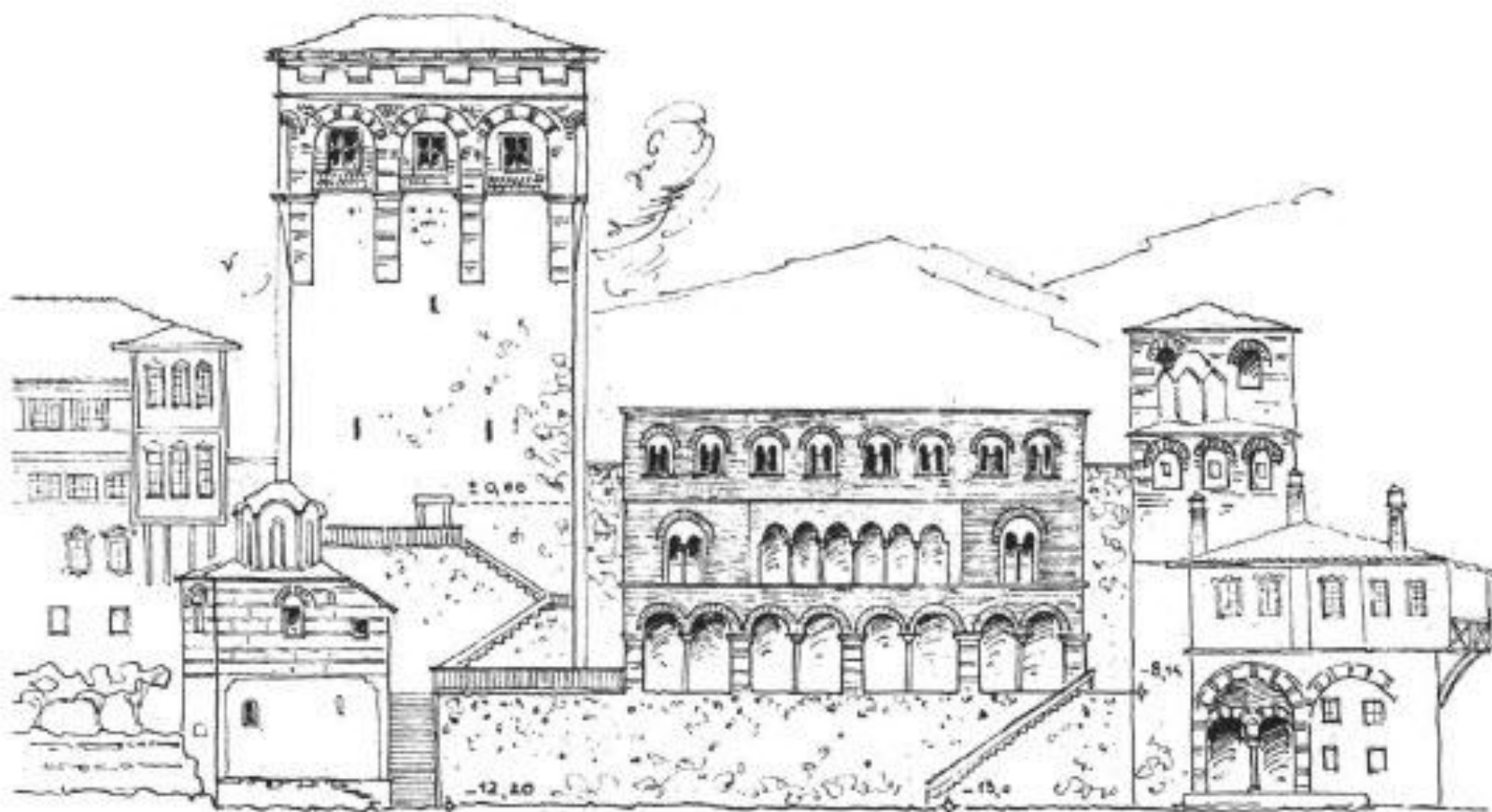
5.Пошто се манастир налази доста близу мора, то је дејство морске соли велико и нарочито

разорно утиче на малтере, па у обради фасаде не треба предвиђати малтере, већ природне материјале који противстају ерозији морске соли.

6.Зграда треба да има приземље и два страпа. Насип са подзидом може се такође користити за сутерен. С обзиром да се жели да зграда буде што нижа, треба користити најмање спратне висине погодне за ову сврху.

7.У приземљу зграда мора имати обезбеђен сталан спољни пешачки пролаз од звонаре ка цркви Св. арханђела.

8.Зграда мора да садржи следеће просторије: — једну изложбену салу у којој ће бити смештена стална изложба експоната које обично

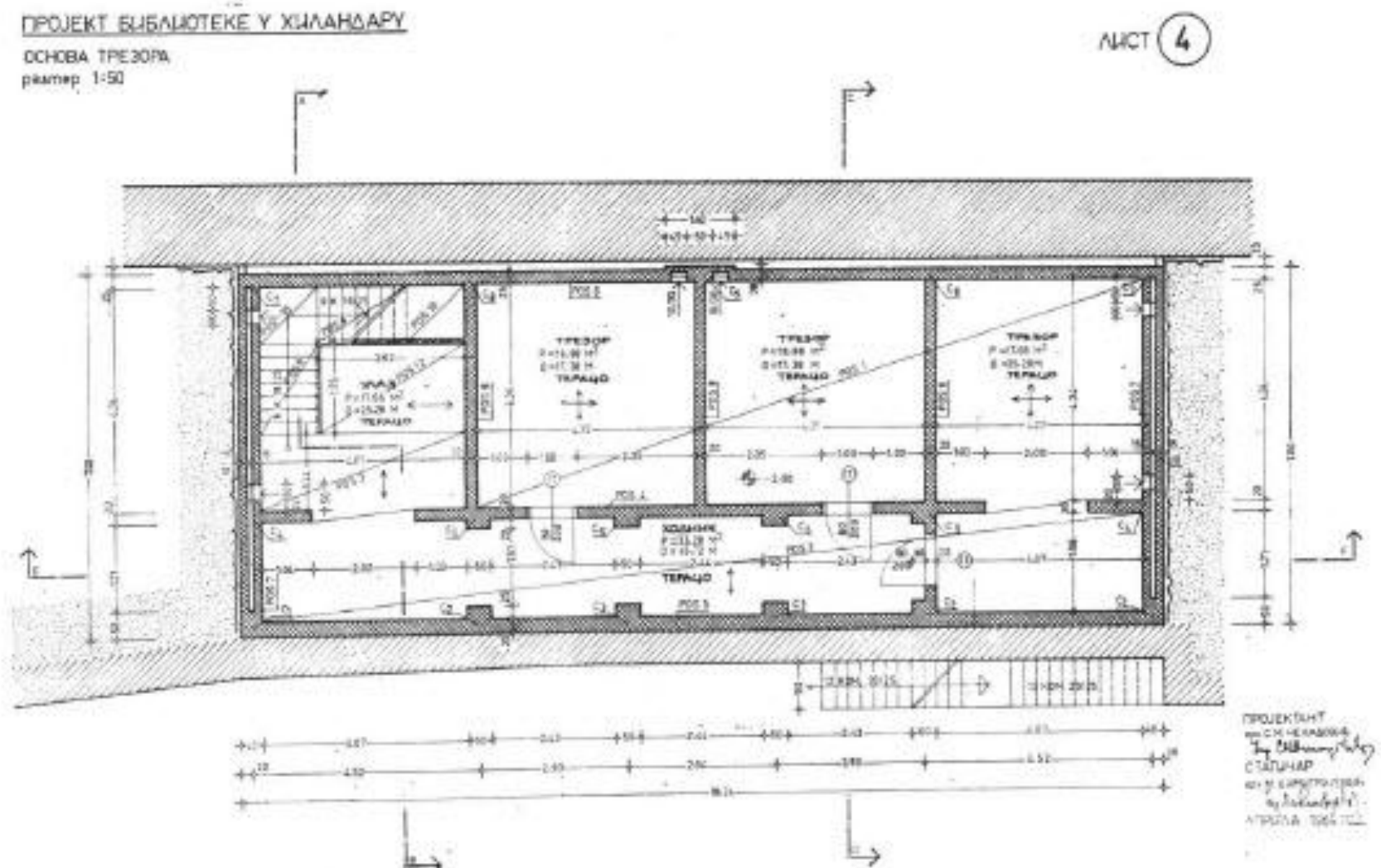

Сл. 5. Ортогонална пројекција идејне скице нове зграде хиландарске библиотеке по једном варијантном решењу

Fig. 5. Projection orthogonale du projet sommaire de construction conçu pour le nouvel édifice de la bibliothèque suivant la solution qui est une des variantes du projet

Сл. 6. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: основа трезора

Fig. 6. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Chilandar: plan du trésor

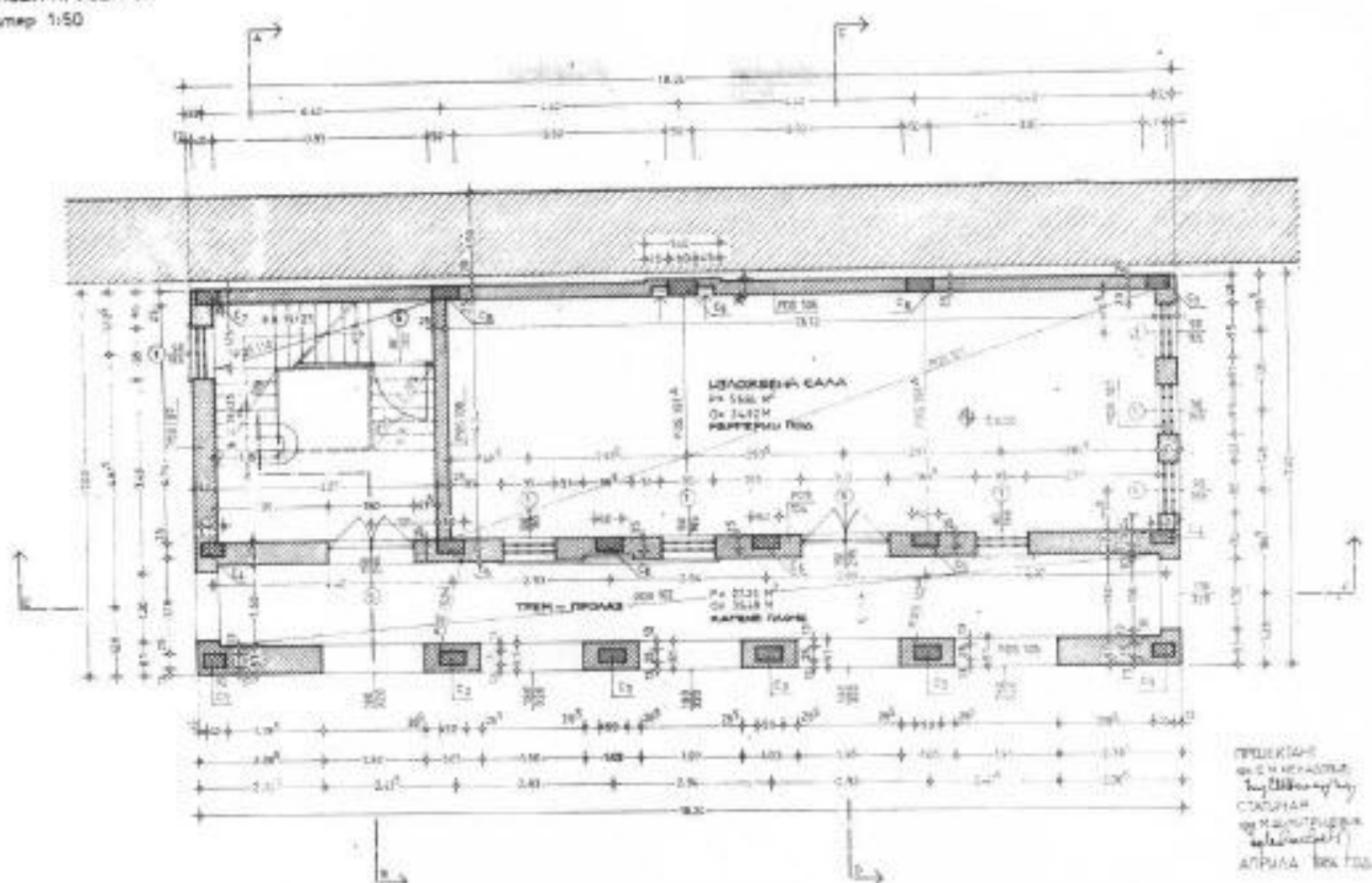

ПРОЈЕКТ БИБЛИОТЕКЕ У ХИЛАНДАРУ

ОСНОВА ТРЕЗОРА
мащтаб 1:50

ЛИСТ 4

ПРОЈЕКТАНТ:
СЛОБОДАН НЕНАДОВИЋ
СТАЉИНАР:
СЛОБОДАН НЕНАДОВИЋ
АПРИЛ 1961.

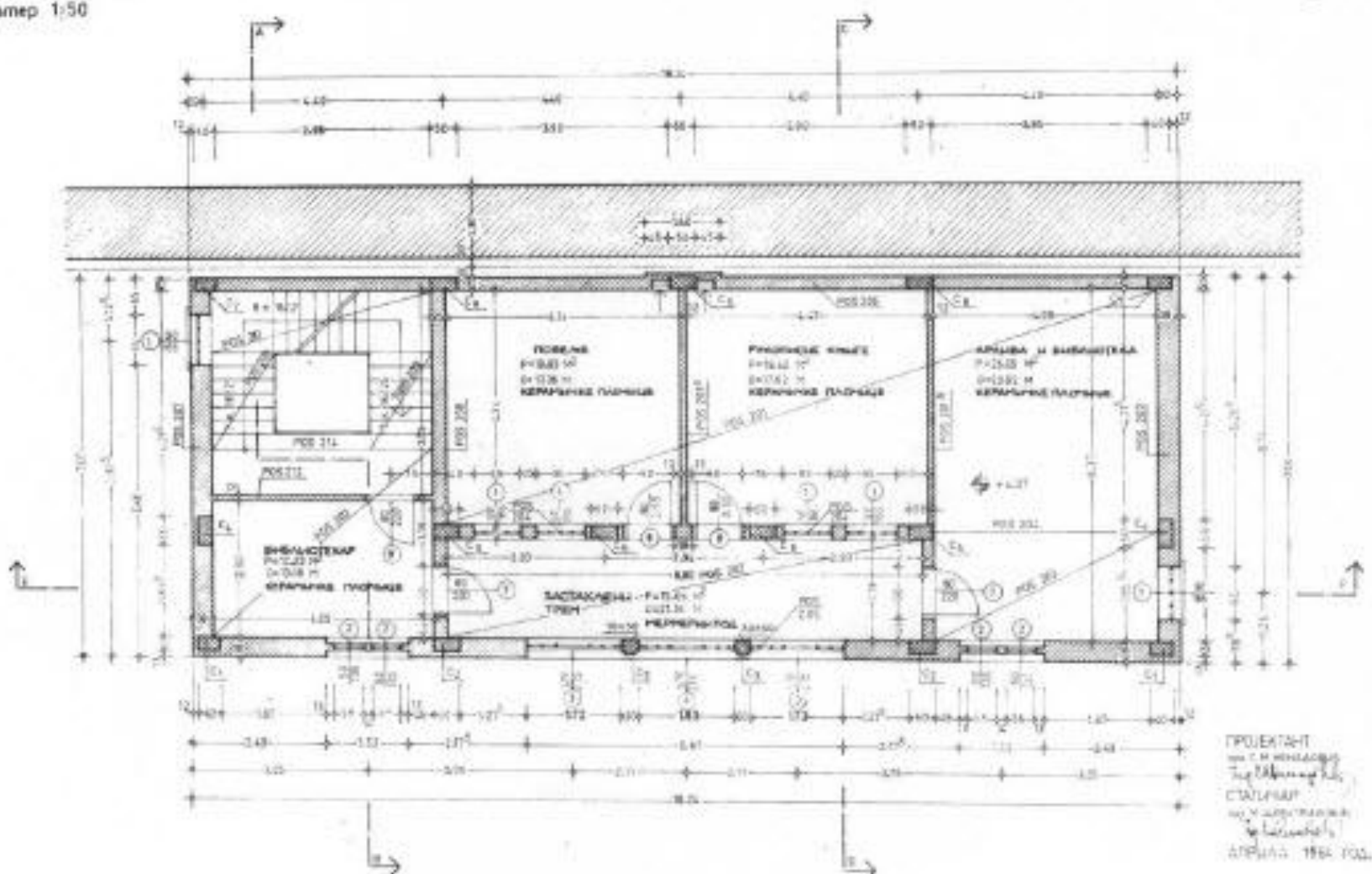

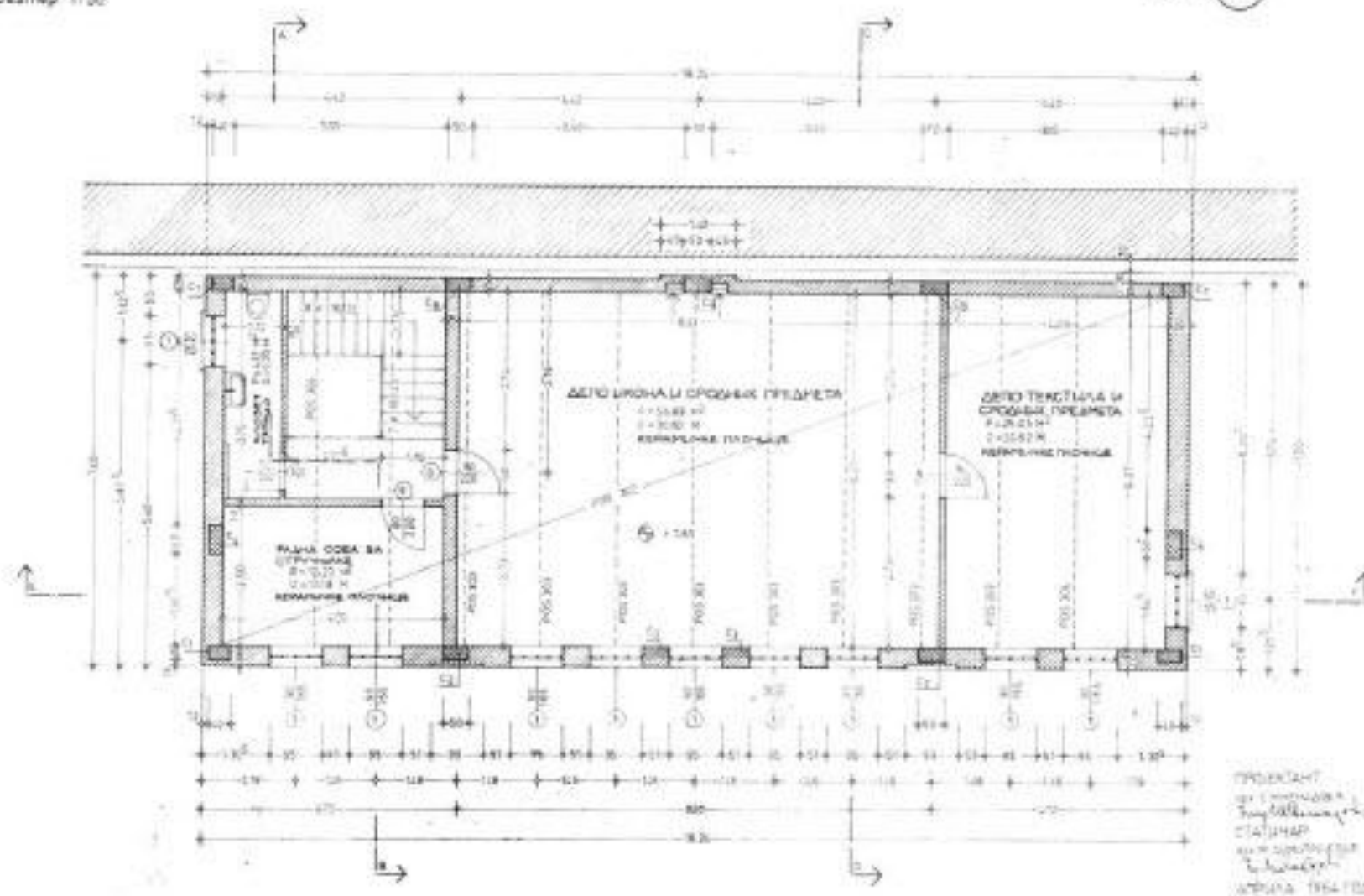
Сл. 7. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: основа приземља

Fig. 7. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Hilandar: plan du rez-de-chaussée.

Сл. 8. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: основа I спрата

Fig. 8. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Hilandar: plan du premier étage

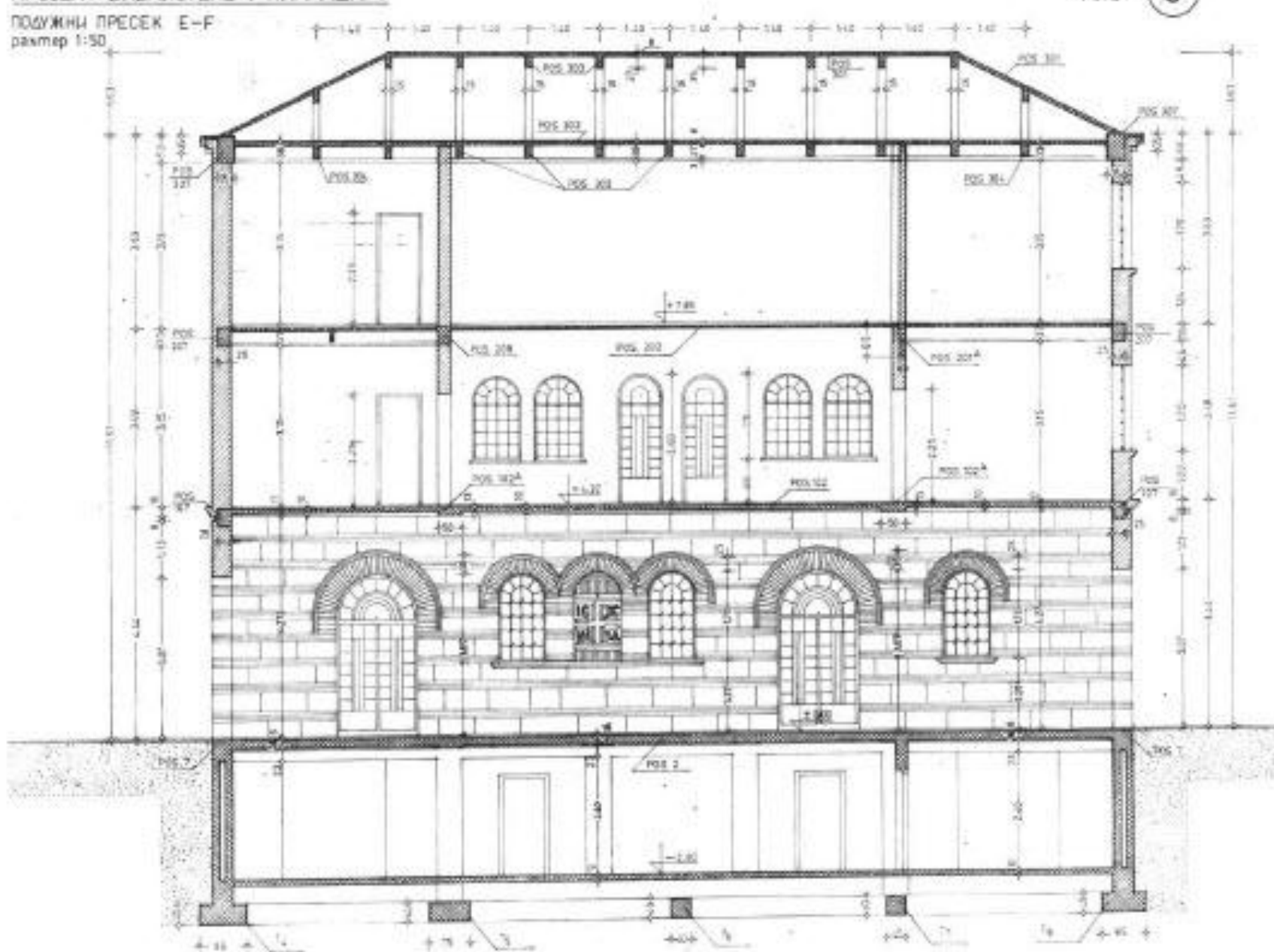

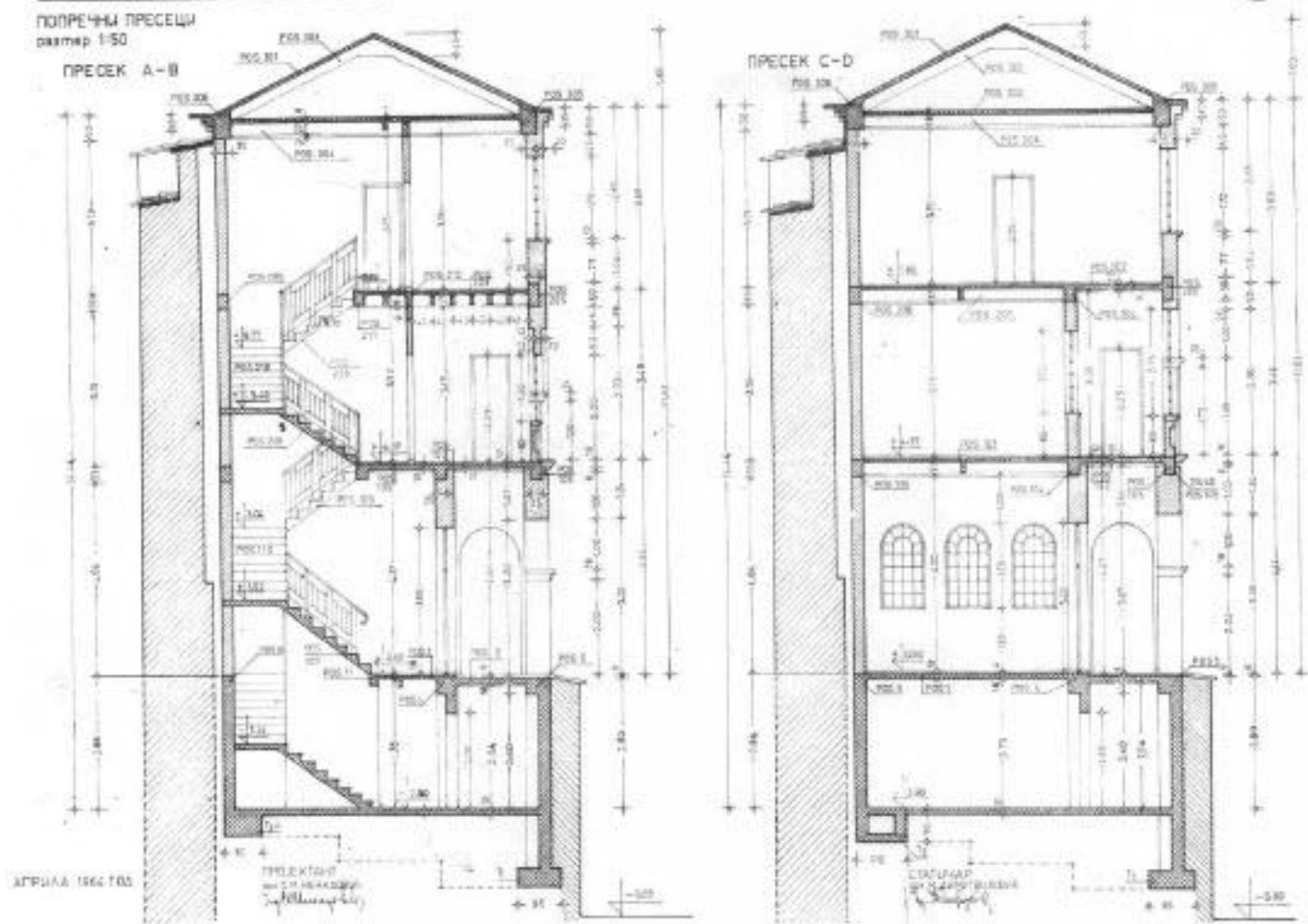
Сл. 9. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: основа II спрата

Fig. 9. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Hilandar: plan du second étage

Сл. 10. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: подужни пресек

Fig. 10. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Hilandar: coupe longitudinale

Сл. 11. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: попречни пресеци

Fig. 11. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Hilandar: coupes transversales

-гледају само пролазни посетиоци, а њена величина треба да буде око $60,0 \text{ m}^2$;

-једну просторију за смештај рукописних књига, повеља и инкунабула величине око $40,0 \text{ m}^2$;

-једну просторију за смештај икона и предмета од текстила, који се не излажу, величине око $40,0 \text{ m}^2$;

-једну просторију за смештај предмета ситне пластике, старог оружја и сл. величине око $20,0 \text{ m}^2$;

-једну просторију за смештај осталих књига манастирске библиотеке величине око $40,0 \text{ m}^2$;

-један трезор за смештај најдрагоценијих предмета у случају опасности величине $30,0 \text{ m}^2$;

-једну просторију за библиотекара величине око $10,0 \text{ m}^2$;

-једну просторију за рад стручњака изван манастира, који долазе да проучавају споменике, величине око $14,0 \text{ m}^2$;

-један нужник са умиваоником.

9. У погледу архитектонске обраде зграда треба да буде прилагођена амбијенту. Из тог разлога треба да буде у стилу старе архитектуре, у коме је изграђен и цео манастир. У приземљу према цркви треба да буду стубови.

II Посебни услови

10,Пројектант подноси одређеној ужој стручној комисији разрађене скице пројекта у размери 1:100. Скице треба да садрже све елементе из којих ће се видети распоред просторија, њихова веза и архитектура зграде. Уколико комисија не буде задовољна у целини поднесеним скицама и буде захтевала друге, пројектант ће поднети нове скице и овај рад ће се посебно хонорисати за сваку од њих.

11,По прегледу скица и усвајању примедби комисије пројектант ће предузети израду главног пројекта.

12,Главни пројект ради се у размери 1:50 и треба да садржи следеће:

-ситуацију терена у данашњем стању са назнаком шта се руши;

-ситуацију нове зграде;

-све основе (темеља, подрума, приземља, спратова и крова);

-два пресека, од којих обавезно један кроз степениште;

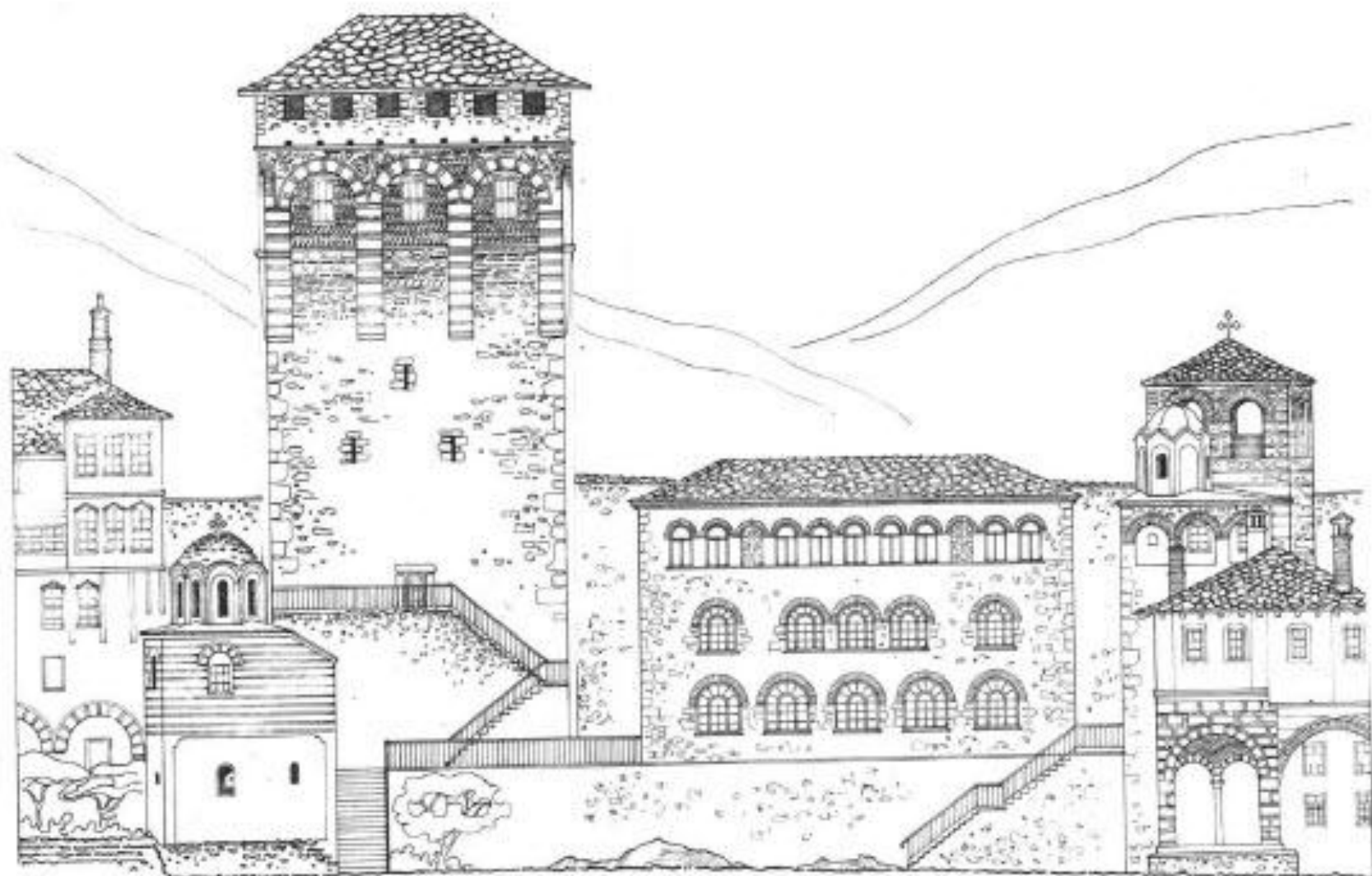
-три спољна изгледа;

-све детаље за извођења у размери 1:5 до 1:25;

-статички рачун са свим конструктивним детаљима за извођење и детаљима арматуре;

-предмер радова;

-технички опис радова.

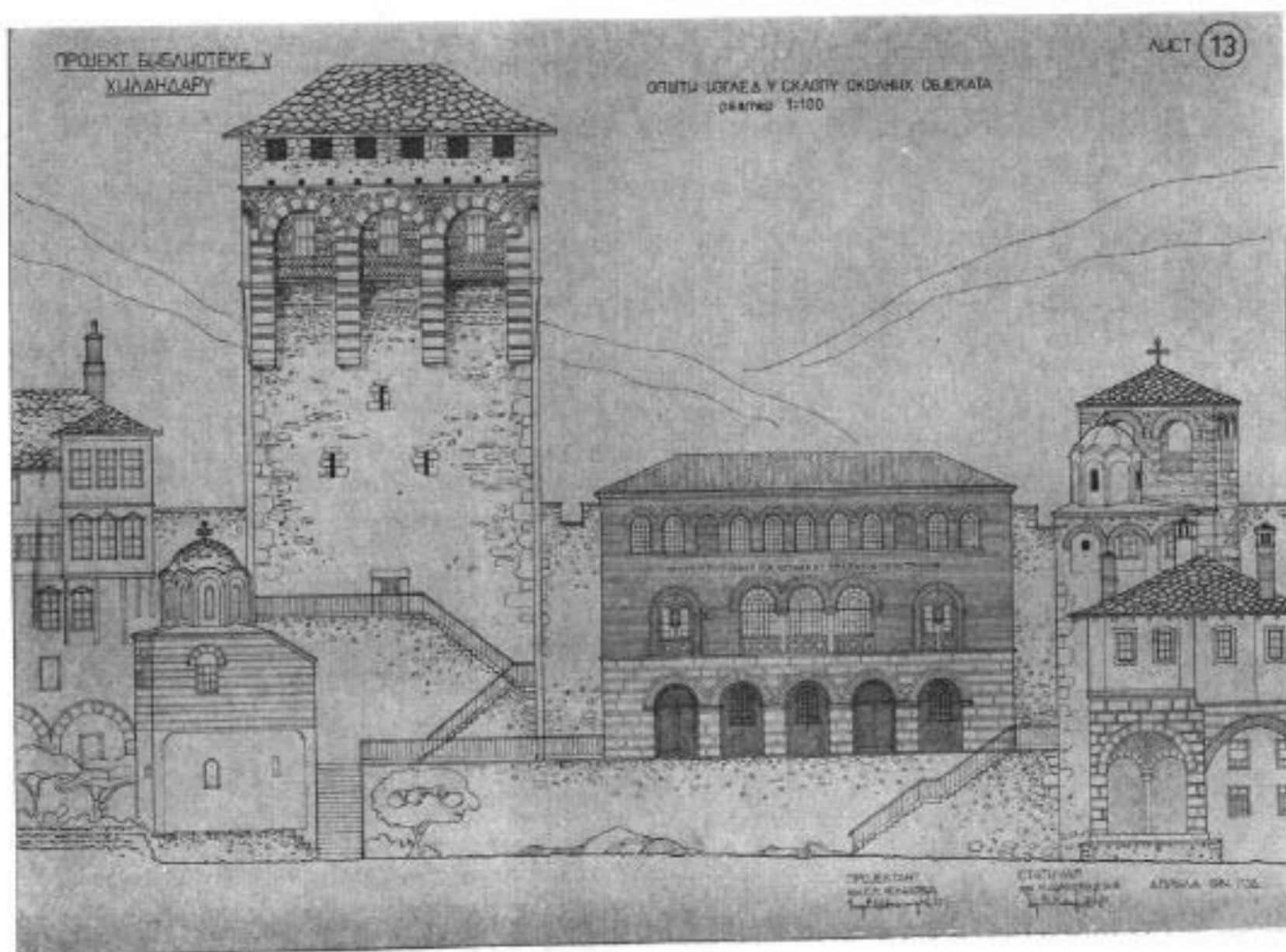

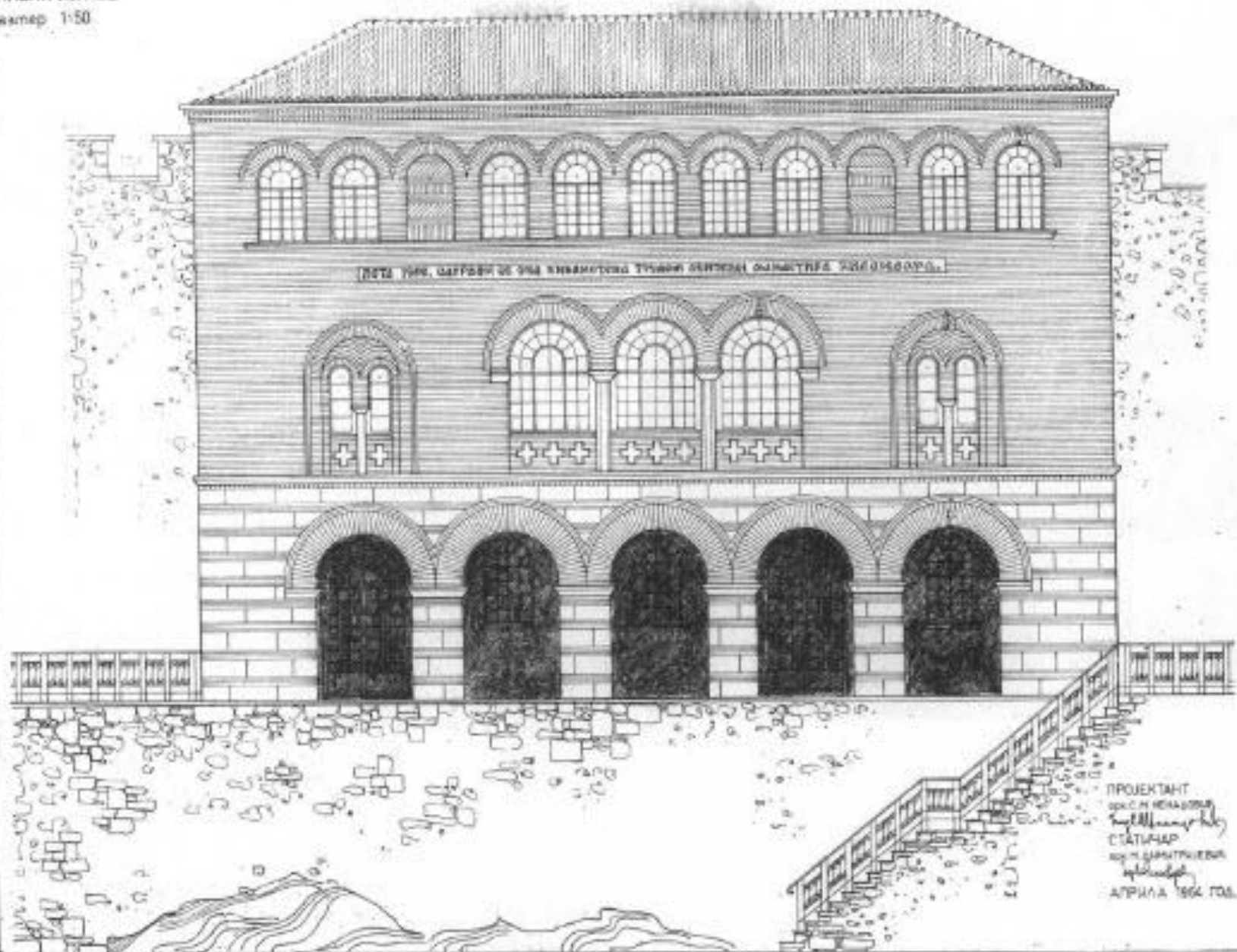
Сл. 12. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: Главни изглед према цркви краља Милутина

Fig. 12. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Chilandar: élévation, face à l'église bâtie par le roi Milutin

Сл. 13. Пројект нове зграде хиландарске библиотеке: главни изглед према цркви краља Милутина у склопу околних објеката

Fig. 13. Projet du nouvel édifice destiné à abriter la bibliothèque de Chilandar: façade principale face à l'église bâtie par le roi Milutin et les bâtiments environnants

Сл. 14. Главни изглед нове зграде хиландарске библиотеке према цркви краља Милутина у склопу околних објеката онако како је реализована

Fig. 14. Façade principale du nouvel édifice abritant la bibliothèque de Hilandar, orientée vers l'église bâtie par le roi Milutin. On la voit ici au milieu des bâtiments environnants et telle qu'elle a été réalisée

13. Потребне податке за ситуацију, као и фотоматеријал за документацију, уколико пројектанту то буде било потребно, ставиће на располагање Југословенски институт за заштиту споменика културе.

14. Овај предлог програма сачинио је пројектант 13. фебруара 1964. године, а комисија га је усвојила.

Изабрано место и услови дати програмом одређивали су величину нове библиотеке и, углавном, једноставан распоред просторија. У претходним идејним скицама њена величина била је око 20,0 X 7,60 m. Било је предвиђено да буде слободна са обе бочне стране, а морала је бити прислоњена уз спољни оградни зид, али се он није користио као подужни зид библиотеке.

Сл. 15. Тренутак свечаног полагања камена темељца на дан 24. октобра 1964. године. Осим радника на слици су епитропи манастира Михајло и Никифор (Хаџија). Поглед према цркви св. Арханђела

Fig. 15. Cérémonie de pose de la première pierre qui a eu lieu le 24 octobre 1964. A côté des ouvriers, on voit, sur la photo les épithropes du monastère Chilandar, Michel et Nicéphore (le Hadji). Vue du côté de l'église des Saints-Archanges

Сл. 16. Нова зграда хиландарске библиотеке у току грађења: наставак редова после прекида од скоро пет година

Fig. 16. Le nouvel édifice de la bibliothèque de Chilandar en voie de construction: au bout d'une interruption de près de cinq ans, les travaux furent poursuivis

Предвиђање сутерена за трезор зграде, или само једног њеног дела, зависило је од конфигурације терена, о каме нису постојали никакви подаци.

У претходним идејним скицама постојала су, углавном, два просторна решења. По једном, у приземљу би сем обавезног трема за несметано комуницирање и везу са осталим деловима манастира (принцип који је консеквентно спроведен у целом манастиру), биле још три просторије — две за библиотеку, а трећа за архив. На првом спрату била би стална изложбена сала и собица за библиотекара. Овај спрат могао је имати трем или бити без њега. На другом спрату требало је да биде једна велика сала за смештај икона, текстила, бакрореза, оружја, ситне пластике и једна мања за рукописне књиге, повеље и инкунабуле. На овом спрату је предвиђена и мала соба за рад научника, да се не би књиге износиле из библиотеке и односиле у келије, где су стручњаци становали, како се дотад радило. Ту је, уз собицу, предвиђен и нужник. Трокраке степенице су смештене у делу према пиргу св. Саве.

По другој идеји решење је било слично, с тим што се стална изложбена сала предвиђала у приземљу, како је комисија и усвојила; на првом спрату предвиђено је да се сместе повеље, рукописне књиге и инкунабуле у две мање собе, испред којих је трем, а у трећој,

већој, архив и остале књиге. У овом спрату предвиђена је и собица за библиотекара. На другом спрату, у великој сали, био би депо икона и сродних предмета, а у мањој библиотека осталих књига, као и мала соба за рад. Постојало је још једно идејно решење са степеништем по средини уз спољни дворишни зид, али се од те замисли брзо одустало због неповољности које су произлазиле из положаја степеница.

Док се у погледу просторног решења дошло брзо до сагласности, спољна обрада задавала је доста тешкоћа и поделила мишљења комисије, те је дато више идејних скица и одговарајућих варијантних решења. Сви предлози полазили су од датих услова: да фасада буде пројектована у стилу архитектуре манастирских објеката и обрађена природним материјалом, а не малтером. За предложена решења кршићени су традиционални материјали, који су примењени на свим објектима манастира Хиландара: камен и опека.

На предложеној скици примењен је на прозорима и тремовима једноставан традиционални облик, у коме је највећи број грађевина Хиландара обрађиван од XVI до XIX века. Овај облик примењен је не само у Хиландару, већ и у целој Светој Гори.

Предложена фасада на идејној скици је у строжем византијском стилу, са завршним венцем који је примењен и на цркви Краља Милутина.

На скици дат је покушај обраде фасаде са једним ретким примером конзола, који се надази само на пиргу св. Саве.

На идејној скици обрађена је фасада у строгом византијском стилу с тим што је за прозоре и нише на другом спрату коришћен ритам сличан ономе који је био примењен на дворишној фасади старе трпезарије пре него што јој је дограђен трем и спрат изнад њега.

На идејној скици предложена је фасада са комбинацијом еркера на монументалној архитектури, јер се на супротној страни од пирга св. Саве, на великом конаку, налазе истурени еркери (сл. 2), а исто тако и на другим конацима.

Најзад на идејној скици дат је предлог, који се састоји у томе да се унутрашња армирана бетонска скелетна конструкција грађевине прикаже и на фасади, као елемент савремене архитектуре, а да се међупростори обраде у византијском стилу.

На основу ових идејних решења израђено је још неколико варијаната и то је пропраћено и перспективним скицама (сл. 3, 4), на којима се јасно види како би нова зграда библиотеке била уклопљена у овај амбијент, као и ортогоналним пројекцијама (сл. 5).

Сл. 17. Данашњи изглед нове зграде хиландарске библиотеке

Fig. 17. Aspect actuel du nouvel édifice qui abrite la bibliothèque de Chilandar

После дужег рада и више састанака, комисија се, најзад, определила за одређено решење и пројектант је коначно приступио изради пројекта за реализацију, који је комисија прихватила (сл. 6—14).

У погледу конструкције, нова зграда библиотеке пројектована је и изведена од армираног бетонског скелета и са кровом од армиране бетонске плоче на ребрима. На тај начин су испуњена оба постављена услова: стабилност у случају земљотреса и сигурност у случају пожара других зграда у манастиру. Конструктивни део зграде рачунао је и детаље дао арх. Милорад Димитријевић.

Тако израђен пројект предат је манастиру 27. априла 1964. године.

Реализација

Са припремом терена манастир је започео радове током месеца јуна 1964. године. Срушене су зграде кројачнице, просфоре и шупе, а затим је почето откопавање терена за темеље и сутерен (трезор). Земља је откопана до саме стене. Конфигурација терена је показала да се степенице за сутерен не могу извести, како

је предвиђено пројектом, без засецања стене. Пошто се од тога одустало, учињена је прва измена у пројекту: отвор за степенице за сутерен остављен је у изложбеној сали до подужног зида према оградном зиду. До краја године манастир је издио темеље и сутерен, као и армиране бетонске стубове приземља. Надзор на овим радовима вршио је архитект г. Хаџинакос из Солуна. У овој фази радова гувернер Свете Горе, на захтев грчке Археолошке службе у Атини, обуставио је даље грађење због нерешених процедуралних питања и односа манастира Свете Горе и Археолошке службе.⁷ Манастир је сматрао да је довољно да има пројект који су израдила стручна лица, али није знао да тај пројект треба да одобри Археолошки савет у Атини, надлежан за све градње, како старе, тако и нове, када су у историјским целинама, па и на Светој Гори. У току 1965. године манастир је поднео пројект на одобрење, али се Археолошки савет није с њим сложио и захтевао је његову прераду у следећем:

1. да зграда библиотеке има само приземље и један спрат, а не два, како је то пројектом предвиђено, и
2. да се у спољној обради може користити само камен.

Манастир је са своје стране прихватио сугестију да се зидови грађевине зидају каменом, али је одбио да се цео спрат укине, јер зграда није задовољавала потребе ни са два пројектована спрата. Манастир је доказивао да би издаци грађења били несразмерни са оним што би се добило и био је спреман да одустане од грађења ако се и даље буде настојало на таквом решењу.

Коначно се Археолошки савет сложио да зграда има сутерен, приземље и два спрата, али да јој се висина смањи за 1,0 m. Смањење те висине односило се на приземље. Преправку пројекта обавио је архитект г. Хаџинакос из Солуна, а главни пројектант није био консултован за ове измене, као ни за читав низ других измена на архитектури, које су уследиле у току даљег грађења.

⁷ Обустављање изградње нове зграде библиотеке манастира Хиландара није био усамљен пример у Светој Гори. Обустављане су градње и другим манастирима, па чак и највећем и најстаријем — Великој Лаври. Овај проблем је настао због нерешених односа Свете Горе, која има своју аутономију, и Археолошког савета. Решење проблема тражено је у образовању једне заједничке комисије од представника Свете Горе и Археолошког савета. Требало је да то тело решава све проблеме у вези са одржавањем старих грађевина и зидањем нових.

Пошто је успешно решено ово процедурално питање, добијена је дозвола од Археолошког савета и грађење је настављено 1969. године, скоро пет година после обустављања радова. Коначно, зграда је 1970. године стављена под кров, а завршни радови трајали су још две године. Грађевина најзад изгледа онако како је приказују сл. 14, 17.

Нормално би било да је са овим примедбама пројект враћен пројектанту да га он преради, јер са оваквом променом материјала мењала се потпуно концепција фасаде, као и архитектура грађевине. Уз то, смањење висине зграде захтевало је, нарочито, ново решење у погледу заштите спољног зида и простора између њега и библиотеке, који је био предвиђен као ваздушна изолација према мору. Пројектом је било предвиђено да кров библиотеке покрива и зид и тај изолациони простор (сл. 21). Смањењем висине за 1,0 m зид је остајао откривен, да увек закишњава и буде влажан, као и простор између њега и библиотеке. Смањењем висине приземне изложбене сале за читав метар, предвиђени експонати нису могли да се излажу, јер им је висина била и већа од 4,0 m. Укратко речено, од датог пројекта остала је, и делимично реализована, само просторна концепција; све остало је даље извођено мимо пројекта, на нивоу мајсторског зидарског знања.⁸

Врло озбиљне последице оваквог рада одмах су се појавиле, тако да су се морале одстранити накнадним радовима: неке су већ одстрањене, али неке још нису. Међутим, може се рећи да крајњи резултат још није задовољавајући и да би се морало још радити на потпуном отклањању недостатака.

Највећи недостатак библиотеке, који се више не може поправити, јесте промена предвиђеног материјала за грађење. Камен је за њу лош изолатор и склон знојењу. Због тога је грађевина хладна, пошто се њено загревање у процесу пројектовања није предвиђало због повољне климе Свете Горе. Све ове појаве биле би битно смањене да је за грађење употребљена и опека. Сувише су се олако мењали најбитнији елементи зграде, а да при томе нису сагледаване последице уведених промена.

Што се тиче њене архитектуре, она нема никакве везе са израђеним пројектом. Једино је остао низ прозора и ниша на другом спрату онакав какав је предвиђен. И та архитектура више никада неће моћи да се измени. Велик напор који је уложен при изради идејних скица у процесу пројектовања био је на жалост, непотребан.

⁸ Све грађевинске радове изводио је мајстор и пословођа Христо Блек. Приликом скраћивања стубаца у наставку радова несрећним случајем погинуо је један радник.

Nouvel édifice abritant la bibliothèque du monastère Chilandar — Élaboration et réalisation du projet —

SLOBODAN NENADOVIĆ

Le monastère Chilandar, dans le Mont Athos, avait possédé une bibliothèque qui fut consumé par le feu en 1722. Elle était située entre la Tour de saint Sava et le clocher (fig. 14). Sur la surface du sol, rien n'avait subsisté de cet édifice. C'est dans les bâtiments provisoirement adaptés que le monastère garde, depuis, ses trésors historiques les plus précieux: icônes, chartes, livres manuscrits et imprimés, tissus, gravures sur cuivre, sculptures sur bois etc. Par suite des incendies, de plus en plus fréquents dans le Mont Athos, le dépôt des trésors historiques posait un des problèmes les plus difficiles que tous les monastères avaient à résoudre au cours des dernières décennies. C'est en décidant de bâtir un nouvel édifice à l'endroit de celui qui avait brûlé que le monastère Chilandar cherche à apporter une solution à ce problème.

En 1963, le monastère confia l'élaboration du projet à l'auteur du présent article, en exigeant que l'édifice eût un rez-dechaussée et deux étages; que, au rez-dechaussée, le vestibule comportât des co-

lonnes et qu'il fût exécuté dans le style de l'architecture ancienne, observé dans les autres bâtiments du monastère. Les figures 5 à 15 offrent l'analyse des esquisses, tandis que les figures 16—24 et 26—28 présentent le plan de l'édifice destiné à abriter la bibliothèque.

Les travaux de construction commencèrent en été 1964 (fig. 29—33), mais vers la fin de la même année ils furent interrompus, au stade que l'on voit à la figure 32, par l'administration du Mont Athos à cause de certains incidents de procédure surgis entre le Mont Athos et le Conseil archéologique d'Athènes. Le permis de construire ne fut délivré qu'en 1963 et imposa des modifications essentielles du plan portant sur la hauteur de l'édifice les matériaux à utiliser etc. Cela fit subir des changements radicaux à l'architecture de la Bibliothèque. Finalement, les travaux de construction furent achevés fin 1970, mais ceux d'artisanat se poursuivirent pendant deux ans encore. Pour l'aspect actuel de la Bibliothèque voir les figures 25 et 34.